

Akadeemiline kirjutamine:
teksti liigid, teksti sisukomponendid ja
struktuur, teema valik ja sõnatamine

20.09.2019

DTI6001.DT

Õppimine kõrgkoolis

I. Mis on tekst?

- Suhtlusvajadusel kasutatavad keelelised terviküksused (sõna > sõnaühend> lause > tekst)
- Esitlusvormid
 - Suuline
 - Kirjalik
 - Teabe mitmene esitus (multimeedium): tekst + heli + pilt + liikumine (videod)

Tekstide liigituse alus

- KUS teksti kasutatakse > suhtlussituatsioonid, sotsiaalsed keskkonnad
- KES teksti kasutab > adressaat ehk sihtrühm ehk (potentsiaalne) lugeja
- MILLISEL EESMÄRGIL on tekst loodud ja (tegelikult) kasutuses

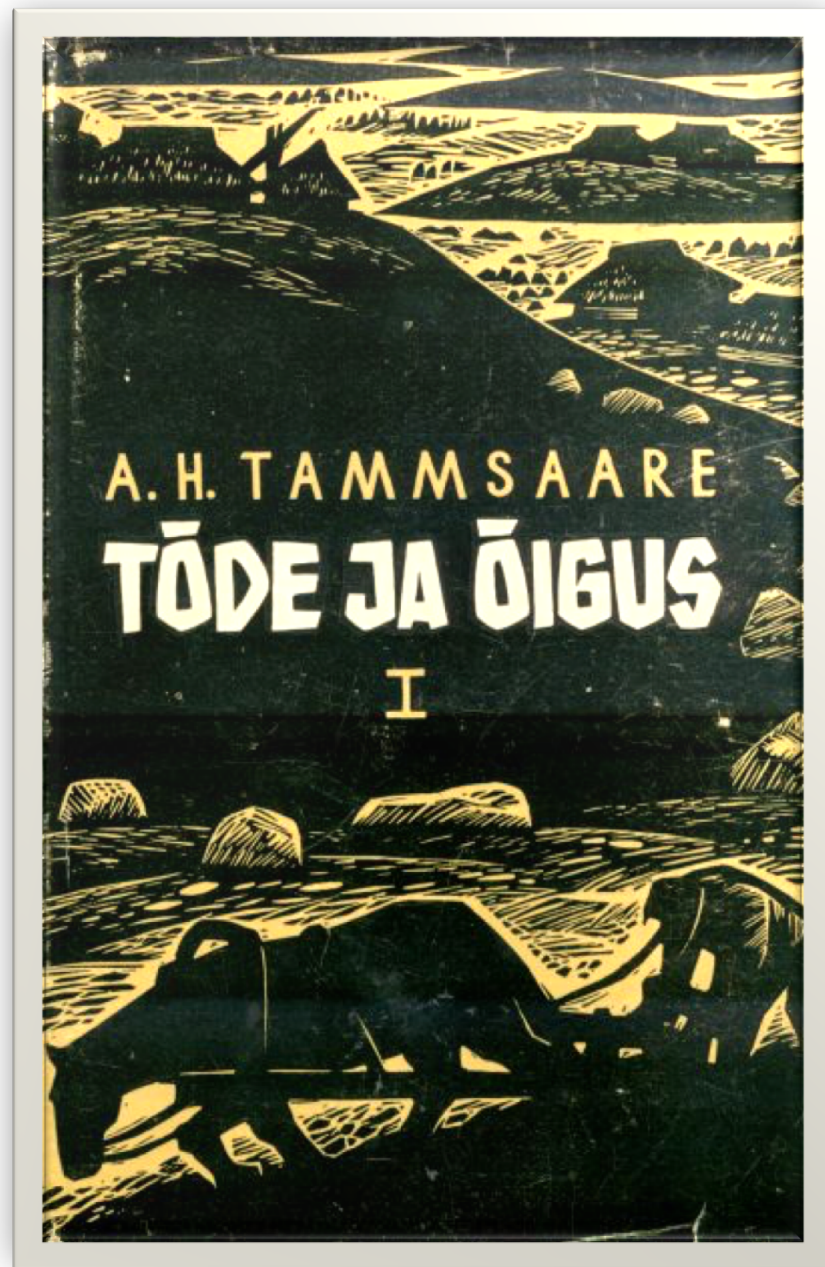
Teksti näiteid

- Sõna ja sõnaühend kui tekst: logod, plakatid, kleebised, sildid, bännerid jm

Teksti näiteid

- Pealkirjad
- Jaaganti poliitikaradar: paralleelmaailmad (Postimees 19.09.2019), vt <https://leht.postimees.ee/6782494/jaaganti-poliitikaradar-paralleelmaailmad>

Tekst 1

Konarlikult alanud riigikogu istungjärgu avaistungi järel on koalitsiooni ja opositsiooni omavaheline suhtlemine muutunud aina külmemaks. Mitte et ei peetaks tuliseid debatte ega leiutataks aina värvikamaid väljendeid teineteise kohta, vaid et lahendust ja ühist keelt ei paista keegi otsivat. Kumbki pool kaevab piirijoone oma poolele «kruavi» ning kas ongi enam vahet, kumb on Andres ja kumb Pearu. Paralleelsete, kuid omavahel vähe kokku puutuvate maailmade ehitamisele on mitmeid viiteid. (Jaaganti poliitikaradar: paralleelmaailmad, Postimees 19.09.2019)

Tekstid 2 ja 3

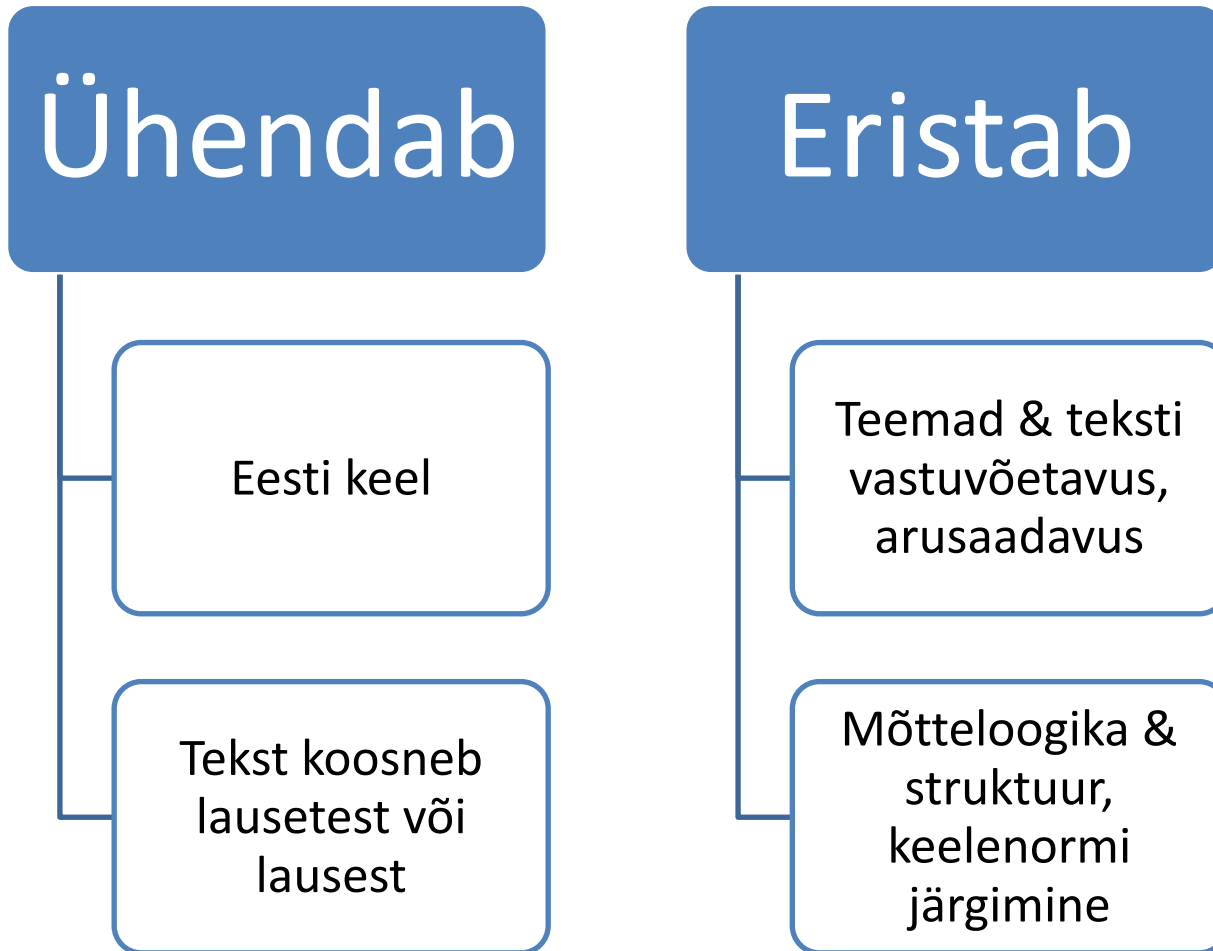
2. tekst

Päike paistab üle puude latvade, linnud laulavad. Mis varjab sissekäiku? Maanteekraavis vulisesid kevadveed. Paistab inimese moodi olevat.

3. tekst

Eesti keele keeletehnoloogia baastehnoloogiat ja -ressursse (morfoloogiaanalüsaator, morfoloogiline ühestaja, süntaksianalüsaator, kõnetehnoloogia programmid, üldkorpused, puudepank, leksikaalne andmebaas ja kõnekorpus) puudutav olukord on küllaltki hea.

Mis neid tekste ühendab ja eristab?

Analüüs: 1. tekst

- Sujuv mõttearendus, ühiskondlikult aktuaalne teema, pakub huvi, sisu arusaadav, moodustab tähendusterviku, edastab infot, mõjutab lugejat, teksti autori positsioon tuleb selgelt esile
 - **üks teema**, KES-subjektide loogiline jagunemine vastaspoolteks – *koalitsioon* ja *opositsioon*;
 - **fookuses** osapoolte suhtlemine: *tulised debatid*, järjest *värvikamad väljendid*;

- **probleem:** *lahendust ja ühist keelt ei paista kumbki pool otsivat; kaevatakse oma poolele «kruavi»;*
 - paralleel – Pearu ja Andres Tammsaare „Tõest ja õigusest“
- **tagajärg:** *paralleelsed maailmad ehk paralleelmaailmad*
- Grammatiliselt korrektne, ladusa lausestusega ja kergesti mõistetav sidus tekst
- Teksti ülesehitus ehk struktuur:
 - Teema - *koalitsioon ja opositsioon*
 - Fookus - *suhtlemine*
 - Probleem – *ühist keelt ei otsita*
 - Järeldus – *elatakse paralleelmaailmades*

Analüüs: 2. tekst

- **Ei ole tekst**

- rida juhuslikke lauseid
- puudub ühendav teema ja mõtte arendus
- laused ei ole omavahel loogiliselt ega grammatiliselt seotud – puudub sujuvus
- lausete vahel puuduvad viiteseosed – tekst pole sidus
- arusaamatu ja vastuvõtmatu tekstina
- KUID: kõik laused on grammatiliselt korrektsed

Analüüs: 3. tekst

- **Tekst (teatud mööndustel)**

Tähendustervik, annab hinnangu eesti keeletehnoloogia olukorrale (*küllaltki hea*)

- **Üks teema:** *eesti keeletehnoloogia*
- **Fookus:** *keeletehnoloogia baastehnoloogia ja -ressurss; morfoloogiaanalüsaator, morfoloogiline ühestaja; süntaksianalüsaator; kõnetehnoloogia programmid; üldkorpused; puudepank; leksikaalne andmebaas ja kõnekorpused*

- Sisusõnade all on erinevad mõisted, mis pole omavahel otseselt ja üheselt seotud
- Probleemid mõistete määratlemisega
 - Nt mis on baastehnoloogia, mis baasressurss?
 - *morfoloogiaanalüsaator, morfoloogiline ühestaja, süntaksianalüsaator* on eesti keele tarkvara
 - mis on *üldkorpused*; mille poolest erinevad *puudepank, leksikaalne andmebaas ja kõnekorpused*? jne
- Tekst pole lugejale vastuvõetav: sama mõtet saab väljendada lühemalt, selgemalt ja üheselt mõistetavalt

Tekstide võrdlus

Tunnused	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3
Informeerib	+	-	+
Mõjutab	+	-	+
Autori positsioon	+	-	+
Teema	+	-	+
Mõttearenduse loogika	+	-	(+)
Sujuv lausestus	+	(+)	-
Lausete sidusus, k.a osalaused	+	-	(+)
Tähendustervik	+	-	(+)
Grammatiliselt korrektne	+	+	(+)
Selge struktuur	+	(+)	(+)

Teksti funktsioonid

- Ajaloolise mälu, sh kultuurimälu kandja ja säilitaja
- Infoallikas, edastab objektiivseid ja teaduslikke seisukohti, annab faktiteadmisi, üldistusi jms
- Edastab subjektiivseid elamusi ja hinnaguid, kirjeldab fantaasiaid, ulmelisi juhtumeid, romantilisi tundeid jms
- Mõjutab inimesi, kujundab ühiskondlikku arvamust
- Pakub esteetilist elamust jm

Teksti funktsioonide realiseerumine näidetes 1, 2 ja 3

- Tekst 1: infoallikas, mõjutab lugejat, väljendab autori positsiooni ühiskondlikult aktuaalse probleemi kohta
- Tekst 2: ei ole ühtegi tekstile omast funktsiooni
- Tekst 3: infoallikas, kuid edastab infot segaselt; väljendab autori hinnangut keeletehnologia olukorrale

II. KUS: keelekasutuse valdkonnad

- Keelekasutuse valdkondade järgi eristatakse:
 - **Argikeel**, igapäevane suuline, k. a kirjalik suhtlus, nt kommentaariumid, blogid jms
 - **Tarbekeel**
 - Ajakirjanduskeel
 - Ametikeel
 - Teaduskeel
 - **Ilukirjanduskeel**, looming esteetilistel ja kunstilistel eesmärkidel

Olenevalt eesmärgist ja sihtrühmast on igal neist hulk alaliike või žanreid

Tekstide liigitamine žanrite alusel

- Erinevate olukordade, sihtrühmade ja eesmärkide jaoks valitakse erinev esituslaad, erinev sõnavara ja lausestus.
- Aja jooksul on kinnistunud rida tüüpilisi korduva mustri alusel loodud tekste, mida ühendab ***kultuurisidus keelekasutusviis*** (vt Kasik 2007: 35) ehk žanr.
 - Nt CV koostamine etteantud struktuuri põhjal vs. 20. sajandi elulookirjeldus.
- **Üldist žanrite jaotust ei ole.**

Näited

- Klassikalised kirjandusžanrid:
 - Roman, novell, luuletus jm
- Ajakirjandusžanrid:
 - Uudis, intervjuu, arvamus, reportaaž jm
- Ametkondlikus suhtuses kasutatud žanrid:
 - Ametikirjad, protokollid, aruanded jm
- Teaduse vallas kasutusel olevad žanrid:
 - Annotatsioon, retsensioon, artikkel, monograafia, terminisõnastik jm

Žanri eripära väljendused

- **Teksti struktuur**, nt ametikirjade vormistusreeglid olenevalt eesmärgist (pöördumine järelpärimisega eeldab vastust, direktiivse kirjaga taotletakse tegu jne)
 - **Valdav tekstitüüp**
 - Kirjeldus
 - Jutustus
 - Arutlus
- Ei esine tavaliselt puhtal kujul, vaid kombineeritult
- **Keelevahendite valik ja sidumine ehk *stiil***
 - Nt etiketinõuded (e-kiri, avaldus)

Tekstitüübid ja žanrid

Kirjeldavad tekstid	Jutustustavad tekstid	Arutlevad tekstid
Kirjeldatakse olukordi, tunnuseid, nähtuseid, inimesi, meeleolu, loodust jms	Kajastavad sündmusi ja juhtumisi, nende tekkimist ja edasist arengut. Tegemist on dünaamiliste situatsioonidega.	Lahendatakse probleeme, esitatakse argumente poolt ja vastu, kritiseeritakse ja põhjendatakse jms.
Luuakse pilt meid ümbritsevast konkreetsetest objektidest või abstraktsetest kujutelmadest	Autor on läbi mõelnud, millise kava alusel ja kuidas neid tutvustada, milliseid keelelisi võtteid selleks kasutada jms.	Autor põhjendab oma kriitilisi seisukohti faktidega. Kasutatakse argumenteerivat esituslaadi.
Omadussõnad, nimisõnad, võrdlused, tegusõnu vähem, valdavalt oleviku vorm	Rohkesti tegusõnu, oleviku-mineviku ajavormide vaheldumine	Liitlused (alistusseos), kiillused, loendid jms, temaatiline, sh terminoloogiline sõnavara.
Žanrid: nt looduskirjeldus ilukirjandusteoses; juhend, retsent reisiiuht ine	Žanrid: kroonika, ilukirjandusteos, memuaarid ine	Žanrid: essee, retsensioon, arvamus, teadusartikkel jne

III. Ajakirjanduslik vs. teaduslik artikkel

- **Aines:** faktid & üldistused, seosed, üksikjuhtumid
- **Autori isiksus:** tuleb esile üldistusvõime ja nutikus (seoste nägemine, faktiteadmine).
- **Lugeja mõjutamine, arvamuse kujundamine:** ajakirjanik avaldab subjektiivseid seisukohti ja kujundab hoiakuid; teadlane tõestab oma uurimistulemuste adekvaatsust ja valiidsust reaalsete uurimistulemuste najal
- **Tervikpildi loomine:** teema, selle perspektiivsus, arendus- ja rakendusvõimalused, teoreetilised käsitlused, metodoloogia, meetodid jm on teadlase pärusmaa; ajakirjanduslik üldistus ei ole üldjuhul teaduslik
- **Selge struktuur,** kirjeldav + arutlev ja argumenteeriv tekst.

Arvustus ehk retsensioon

- Retsensent avaldab arvamust, tõestab ja põhjendab oma seisukohti.
- Retsensioonil kolmeosaline struktuur
 - Retsenseeritava objekti kirjeldus või lühikokkuvõte
 - Selle kommentaar = retsensendi seisukohtade esitamine ja nende põhjendamine faktilisele materjalile toetudes
 - Järeldus (hoiak, hinnang, hinne)
- Ajakirjanduslik arvamuslugu: võib olla sama struktuuri alusel koostatud, kuid tegemist pole teaduslikult tõestatud faktidega (nt eraisikult saadud info)

Mida retsentsent hindab teadustöös?

- **Teadustöö puhul hinnatakse**
 - Töö struktuuri (ülesehituse) loogikat ja vormistust
 - Teema aktuaalsust, uurimisküsimuse uudsust, teoreetilist ja rakenduslikku olulisust
 - Materjali sobivust ja usaldusväärsust
 - Teooria ja meetodite sobivust
 - Tulemuste esitamise viisi
 - Järelduste põhjendatust
- Kirjeldav, jutustav ja arutlev esitluslaad.

III. Teksti seos stiiliga: mõõdetavad tunnused

- Sõnaliikide statistika
- Abstraktsete sõnade osakaal konkreetsete sõnade ja abisõnadega võrreldes
- Liitsõnade ja tuletiste hulk
- Öeldise vorm, isikulise ja umbisikulise tegumoe suhe
- Lauselühendite hulk ja liigid
- Kõrvallauseite hulk pealauseite suhtes
- Sõnade ja lausete pikkus
- Eritunnusega sõnade esilduvus (nt kõnekeelsed väljendid, murdesõnad, vöörsõnad, terminid)

Statistikal põhinevad stiilierinevused

- Abstraktsed/konkreetsed tekstid
 - Abstraktsed nimisõnad vs. konkreetsed nimisõnad
- Staatilised/dünaamilised tekstid
 - Nimisõnad vs. tegusõnad
- Objektiivsed/subjektiivsed tekstid
 - Omadussõnad, mäarsõnad, partiklid jm subjektiivsuse väljendajana
 - Neutraalsed/stiilivärvinguga sõnad
 - Nt *liipama* 'lonkama', *hüplema*, *karglema*, *vitsutama* 'palju ja kiiresti sööm', *pihta panema* 'varastama' jm
 - Võõrsõnad, murdesõnad, unarsõnad, uued sõnad, erialamõisted, teadusterminid, släng (argoo, žargoon) jm.

Näide 1: stiililt neutraalne tekst

Ilmateade: informatiivne, piiratud sõnavara, 3 tegusõna oleviku vormis (*sajab, puhub, on*), 8 nimisõna, 2 omadussõna, numbrid, mäarsõna

HOMME PÄEVAL

Vähese ja vahelduva pilvisusega ilm. Kohati sajab hoovihma. Puhub loode- ja läänetuul 3-9, rannikul puhanguti 13 m/s. Õhutemperatuur on 9..12°C.

Konkreetsed stiililt neutraalsed teemasõnad: ilm, õhutemperatuur, sademed, tuul, UV indeks, hoiatused. Lihtlauseid, sh väljajäätelised (nt 1. lause)

Näide 2: Ametitekst: seadus

ÜLDSÄTTED

§1 Seaduse reguleerimisala ja haldusreformi eesmärk

(1) *Käesolev seadus sätestab haldusreformi eesmärgi saavutamiseks valdade ja linnade haldusterritoriaalse korralduse muutmise alused ja korra, sealhulgas haldusterritoriaalse korralduse muutmiseks vajalike otsuste ja toimingute tegemise tähtajad, reformi aluseks oleva kohaliku omavalitsuse üksuse elanike arvust lähtuva omavalitsusüksuse miinimumsuuruse kriteeriumi, erandite kohaldamise tingimused selle kriteeriumi rakendamisel ning kohaliku omavalitsuse üksuste haldusterritoriaalse korralduse muutmisega kaasnevad üldised õigused ja kohustused.*

Liigsõnalisus ehk teksti tihedus varjutab mõtte

- Nimisõnad (seadus, eesmärk, vald, linn, korraldus, muutmine, alus jne)
- Omadussõnad (haldusterritoriaalne)
- Tegusõnad (sätestab)
- Võõrsõnad (haldusreform, reform, miinimumsuurus, kriteerium jne)

Nominaalstiil

- Omastavakäändelised järjendid – nominaalstiil (kohaliku omavalitsuse üksuse elanike arvust lähtuva omavalitsusüksuse miinimumsuuruse kriteeriumi) – pikk jätkudega lause
- Valdkondlik ametikeel, erialane sõnavara, kantseliit (käesolev seadus)
- Eesmärk informeerida, KUID tavakasutaja jaoks raskesti loetav ja seetõttu arusaamatu tekst.

Liigsõnalisuse põhjuseid

- Seadustekstide puhul:
 - traditsioon ja stambid: staatiline tekst (vaid üks tegusõna), nominaalstiil
- Teadustekstide puhul:
 - ähmane ettekujutus uurimisobjektist, ainesest ja metodoloogiast, vähesed ja süsteemitud (fakti)teadmised, vähene teoreetiline ettevalmistus jm
- Muudel juhtudel:
 - soov halba asja keerutamise ära peita
 - lohakas, stiilitunnetuseta sõnakasutus

Näide 3: ilukirjandus

Vahetunni ajal **oli klassituba** kihinat-kahinat täis nagu sipelgapesa. **Kõigil oli** hirmus rutt ja kiir, **kõik** jooksid, kilatsesid, nagu oleksid kartnud kuhugi hiljaks jääda. **Arno hoidus** kartlikult seina lähedale. **Ta** oli veel võõras, ja see kirju liikuv kogu **pani ta pea ringi käima**. **Ainus tuttav**, keda ta silmas, **oli Raja Teele**. Sellesama punapõselise ja valkjajuukselise **Teele vanemad** ja **Arno vanemad olid** peaaegu **üleaedsed**, seepärast **tundis Arno teda**.

(O. Luts. Kevade)

Dünaamiline tekst, sisaldab stiilivärvinguga sõnu (nt *kihinat- kahinat täis*), epiteete (nt *hirmus rutt ja kiir*) ja võrdlust (*nagu sipelgapesa*).

Näide 4: keele- ja stiilivahendite ebatavaline kasutamise

On tore, kui akadeemilist teksti vürtsitab hästivalitud labasus või vastupidi; kui keset tarbeteksti leidub napakas arhaism. See pakub esteetilist naudingut ja koondab mõtteid. Ka parimad naljad sünnivad enamasti registrivahetustest.

(Johanna Ross, ajakirja *Keel ja Kirjandus* peatoimetaja, kirjandusteadlane)

- Stiilielementide segunemine – neutraalne vs. emotsionaalse värvinguga kõnekeelne sõnavara
- Eesmärk lugejat intrigeerida.

IV. Teadusartiklid, monograafiad, ülikooli uurimustööd

- Üldeesmärk – informeerida, sisu selgelt sõnastada, silmas pidada konkreetset lugejate rühma.
- Teaduslikult põhjendatud, objektiivne ja täpne kirjeldus, arutelu põhineb faktidele ja asjatundliku analüüsi tulemustele + järeldus(ed)
- Ühemõtteline sõnakasutus, terminite täpne kasutamine
- Loogiline struktuur (missuguses järjekorras fakte esitada, kuidas analüüsi tulemusi klassifitseerida jms)

Loogiline & järjekindel teemakäsitus

- Kirjeldav-seletav-arutlev esituslaad
- Uudne teema, aktuaalne küsimus
- Analüüsi meetodid
 - Vanade meetoditega uudsed tulemused
 - Uute meetoditega vanade tulemuste kordamine
 - Uute meetoditega uued tulemused
- Analüüsi suund: konkreetselt abstraktsele ja vastupidi; võrdlus olemasolevate andmete ja käsitlustega (arutlev esituslaad)

- Arutelu: kriitiline analüüs; teoreetiliste seisukohtade ja faktide interpreteerimine; kommenteeriv-põhjendav-arutlev esituslaad
- Fookus seoste otsimisel, nende kirjeldamisel ning seletamisel
- Autori seisukoht kõnesolevates küsimustes – teaduslik hinnang (andmetele ja teadmistele tuginedes)

Materjali järjestamise loogika 1

- Kõige tähtsam peab kohe esile tulema – paigutub teksti algusesse või lõppu
- Järeldused ja kokkuvõte teksti lõppu
- Kui tulemus on lugejale oluline, paigutatakse see osa kommentaaride, selgituste ja põhjenduste ette
- Sõnastuses tuleb eristada olulist ebaolulisest

Materjali järjestamise loogika 2

- Materjal esitatakse **kronoloogilises järjekorras** (varem – nüüd – perspektiivis)
- Materjal esitatakse **probleemi käsitlemise alusel**: nt kuidas tehakse meil ja kuidas mujal, mis on fookuses ja mis tagaplaanil
 - Oluline vs. vähemoluline, tuntud vs. tundmata, lihtne vs. keeruline, selge vs. hajus
- Materjal esitatakse **temaatilise liigendatuse alusel**: teema järk-järguline lahtiharutamine; teema esitamine aspektide vmt kaupa

Materjali esitamise loogika 3

- Seosed: põhjus-tagajärg, olemus-nähtumus
- Seaduspärasused: nt uurimisainese süstematiseerimine dialektilise loogika seaduste alusel
 - eitus on avaram kui jaatus; neutralisatsioon kui vastandite ühtsus (mitte kadu) jm

Nt külm/kuum > soe; võimalik/mittevõimalik;
reaalne/hüpoteetiline

Struktuur

- Loogiline struktuur – artikli selguse ja loetavuse tagatis
 - Teema jaguneb alateemadeks ja lõikudeks
 - Lõik sisaldab teemasõnu ja väljendab peamist mõtet
 - Võtmesõnad paigutuvad kas lõigu algusse või lõppu
 - Lõigud on omavahel seotud (lause ja teksti sidususe vahendid)

Teksti loetavus

- Ebaselguse põhjuseid
 - Tekst sisaldab lugejale arusaamatuid sõnu, puuduvad seletused
 - Keeruline lauseehitus
 - Mitmetähenduslikkus (tuleneb suuresti sõnajärjest)
 - Väärad sidususvahendid
 - Sõnade ja loogiliste lõikude väljajätt

Näide 1: väljajätud

... saab vajalikku informatsiooni <küsitlustest>, mida oleks tegelikult vaja perioodiliselt <kaasajastada ja korduvalt läbi viia> et pangad suudaksid muuta enda teenuseid vastavalt ja uurida uue tehnoloogia mõju <kellele-millele?>

Näide 2: seosed osalausete ja lausete vahel

1) osalausete vahel – , *kellel on paremad suhted oma klientidega, kuid kui kaua nad suudavad seda hoida?* Uus mõte, uus lause!

2) lausete vahel – *Pangad pidid nüüd hakkama rohkem hoolt kandma oma klientide rahuolu eest, hoidma teenuseid kvaliteetsena ja usaldusväärseks, mis tõstab panga üldist mainet. Mille kõige läbi klient muutuks lojaalseks läbi aja.*

Näide 3: lause mõte

Teadusliku töö meetodiks oli kvantitatiivne meetod. Enamus andmeid saadi uuringu käigus läbi viidud ankeetide tulemusel.

Lausestus: Ankeetide töötlemisel on kasutatud järgmisi kvantitatiivse analüüsi meetodeid: klasteranalüüs, ...

KOMMENTAAR: kui andmed on saadud ankeetidest, siis küsitlus kuulub kvalitatiivsete meetodite alla. Tekib vastuolu 1. ja 2. lauses sisu vahel.

Näide 4: absurdsed sõnastused

Autor leidiski, et tema enda poolt tehtud uurimus oleks vabalt kättesaadav ning standardiseeritud küsimustega, et oleks kindel arusaam kvaliteedist ning usaldusväärsest.

Kelle-mille usaldusväärsest jutt?

Kliendi, ankeedi, uurimuse või millegi kolmanda-neljanda usaldusväärsest?

Mis on standardiseeritud küsimustega uurimus?

Teadusteksti struktuuri näide

PEALKIRI

Autor(id): eesnimi + perekonnanimi

Kokkuvõte (annotatsioon, ülevaade)

Võtmesõnad

PÕHITEKST

(Viidatud) kirjandus

Autor(ite) tutvustus koos kontaktandmetega

Ingliskeelne kokkuvõte: autor(id) > kokkuvõtte tekst
> võtmesõnad (keywords)

Lisad

Teadusteksti sisukomponendid

- Uurimisobjekt
- Probleem
- Uudsus
- Eesmärk
- Uurimisküsimused
- Materjal & meetodid
- Teoreetiline raamistik
- Analüüsi tulemused
- Diskussioon ja järeldused
- Kokkuvõte

Kirjandus

Kasik, Reet 2007. Sissejuhatus tekstiõpetusse.
Tartu.